

De beroemde 'Sikkels van Heiloo', vier van vuursteen, de vijfde van brons. FOTO BADUHENNA

Een in Heiloo gevonden bronzen hielbijl van ruim drieduizend jaar oud. FOTO BADUHENNA

De archeologen Jan de Koning, Joris Brattinga en vrijwilliger Fons Morsch. FOTO MEDIAHUIS

De Voetstap van Heiloo, maatje 39. Links de opgraafplek, rechts wat uitvergroet. FOTO BADUHENNA

HISTORIE Archeologen vertellen over het 'Heiloo' van drieduizend jaar terug

Leven op de grens van land en zee

Een zandrug met stuifduintjes, langzaam aflopend naar een lage vlakte die regelmatig overspoeld wordt door de zee. Wat kreekjes, drassig land waarop vee graast. Een enkele boerderij, langwerpig en vrij groot, gemaakt van dun hout, waar een grote familie in woont die leeft van akkerbouw, veeteelt, vis en jacht.

„ De boerderij had gebogen wanden, vermoedelijk met vlechtwerk en dichtgesmeerd met klei

Henk Jan den Ouden h.den.ouden@mediahuis.nl

Heiloo ■ Zo moet Heiloo er hebben uitgezien in delen van de bronstijd. Drie- tot vierduizend jaar geleden woonden er namelijk al mensen op de strandwal waar nu Heiloo op ligt. Er zijn met name in de afgelopen decennia talloze vondsten uit die tijd opgegraven. Jan de Koning en Joris Brattinga hebben veel van deze opgravingen meegemaakt en de voorwerpen geanalyseerd. Ze zijn archeoloog bij respectievelijk Hollandia en Archol en schetsen bij archeologische vereniging Baduhenna in Heiloo een beeld van het leven in de bronstijd. Vrijwilligers van Baduhenna assisteren vaak bij het onderzoek. „Tot 2009 bestond wat we opgroeven uit de prehistorie uit wat sporen en af en toe een bijl”, vertelt Jan de Koning. „Er waren wel hints dat er meer zou liggen, maar pas de laatste vijftien jaar zijn er hier voortdurend opgravingen geweest met resten uit de bronstijd. Het zijn grondsporen en voorwerpen die toevallig zijn overgebleven, maar die je wel met elkaar kunt verbinden. En we weten ook welke veranderingen er in het landschap zijn geweest.”

Want ook tijdens de bronstijd, van 2000 tot 800 voor Christus, veranderde het landschap voortdurend. Aan het begin van de bronstijd was de strandwal waar nu

Heiloo, Limmen en Alkmaar op liggen net gevormd. „Die stak niet zo ver uit de natte vlakte omhoog” vertelt De Koning. „Daarop lagen kleine duintjes, in ruggetjes. En aan de randen van de strandwal, dichtbij de lage vlakte, werden hier en daar boerderijen gebouwd. Veilig op het hogere zand, maar dicht bij het natte gebied waar ze hun vee op lieten lopen.”

Cranenbroeck

„Hoe die boerderijen er aan het begin van de bronstijd uitzagen, kunnen we afleiden uit de vondsten op de plek van het huidige zorgappartementengebouw Cranenbroeck aan de Kennemerstraatse weg. De boerderij dateert uit ongeveer 1900 voor Christus. Hij moet zo'n zeventien bij vijf meter zijn geweest, daarbinnen vonden we daar een zwerm van paalgoten, waarvan de binnenste waarschijnlijk dienden om het dak te stutten of van een eerdere of latere boerderij waren. De boerderij had gebogen wanden van vlechtwerk die vermoedelijk waren dichtgesmeerd met klei. De paalkuilen waren niet heel groot en dat wijst erop dat de bomen die zijn gebruikt niet heel dik waren, misschien een doorsnee van hoogstens vijftien centimeter. Er groeiden hier ook geen grote bomen toen en de mensen moesten het doen met wat ze hadden.”

In die toch vrij grote boerderij leefden waarschijnlijk grote gezinnen van meerdere generaties, zegt Joris Brattinga, en het vee werd er ook vaak in ondergebracht, zo

blijkt uit fosfaatonderzoek. „De mensen hadden daar in die tijd een gemengd bestaan. Ze hielden tijdens de bronstijd gedomesticeerd vee, met name runderen, varkens zijn intensiever om te houden. Resten van schapen en paarden zijn ook gevonden. Er werd ook veel gevestigd, bewijst de vondst van visfuiiken. Ze visten ook in zee, kabeljauw kwam vrij veel voor. Er zijn fuiken gevonden met een doorsnee tot een meter. Je kunt je voorstellen hoe dat ging, in de geulen die de zee maakte met de getijden. Er zat waarschijnlijk een heel systeem achter de visvangst.”

„En er was de jacht op wilde dieren, dan moet je denken aan elanden, herten, kraanvogels”, zegt De Koning. „En in zee ook zeehonden, en gestrande walvissen. Ze leefden echt in de natuur en gebruikten wat voorhanden was.” We hebben gereedschappen gevonden van walvisbot, hertengeweien en botten van andere dieren. Dat was relatief makkelijk te bewerken.”

Netwerk

„De grondstoffen voor het maken van brons kwam hier niet voor, dat moet hier via een handelsnetwerk heen gekomen zijn uit de Alpen, de Britse eilanden of het Iberisch schiereiland”, zegt Brattinga. „Wel konden ze waarschijnlijk brons omsmelten tot andere producten, daar hebben we sterke aanwijzingen voor. Vuursteen hadden ze wel, dat werd tot in de ijzertijd gebruikt voor het maken van gereedschappen. In Zuiderloos zijn een

Illustratie van een boerderij met erf uit de bronstijd.

TEKENING FRED MARSCHALL, ARCHEOLOGISCHE KRONIEK 2019

aantal vuursteenknollen gevonden die duidelijk getest zijn op kwaliteit.”

De mensen probeerden toen al de natuur naar hun hand te zetten, stellen de archeologen. „De strandwal was niet een vlak stuk zand, er waren duintjes op en ook lage stukken, die natter waren”, legt Brattinga uit. „De bewoners wilden daar doorheen, waarschijnlijk ook met hun vee, en maakten het drassige stuk dan begaanbaar door er grote hoeveelheden takken en wortelhout op te leggen. Zo werd het een doorloop, je kunt het een ongestructureerd weggetje noemen. We hebben diverse van die knepelpaden gevonden.”

Wat groeide er zoal in die tijd in de natuur? „Dennenbomen zie je vaak, maar ook varens kwamen algemeen voor, dat is logisch in dat natte gebied”, vertelt Brattinga. „Bos was er wel, met bijvoorbeeld berk en els, maar het waren dunne stammetjes. Op de strandwallen groeide waarschijnlijk planten als duindoorn en jeneverbes. Het was toen hier een gebied waar de zee diep in doordrong, dus er was brak water waarin bijvoorbeeld zeekraal het goed doet. Op de kwelders kon je prima je vee weiden. En er was zoet water. Onder zo'n strandwal lag vaak een zoetwaterbel.”

„Vandaar dat er in de strandwal

ook waterkuilen zijn gevonden, waarin het zoete water vanzelf opwelde”, zegt De Koning. „En voor de waterafvoer werden wel greppeltjes gegraven, net buiten het akkerland. Vanwege de weersomstandigheden moesten de bewoners vaak verhuizen en weer ergens anders een erf maken. Ze leidden waarschijnlijk een zwervend bestaan. We hopen eigenlijk dat we ergens anders een boerderij vinden zoals toen bij Cranenbroeck, maar zoekraal het goed doet. Op de kwelders kon je prima je vee weiden. En er was zoet water. Onder zo'n strandwal lag vaak een zoetwaterbel.”

„Vandaar dat er in de strandwal

ook waterkuilen zijn gevonden, waarin het zoete water vanzelf opwelde”, zegt De Koning. „En voor de waterafvoer werden wel greppeltjes gegraven, net buiten het akkerland. Vanwege de weersomstandigheden moesten de bewoners vaak verhuizen en weer ergens anders een erf maken. Ze leidden waarschijnlijk een zwervend bestaan. We hopen eigenlijk dat we ergens anders een boerderij vinden zoals toen bij Cranenbroeck, maar zoekraal het goed doet. Op de kwelders kon je prima je vee weiden. En er was zoet water. Onder zo'n strandwal lag vaak een zoetwaterbel.”

„Vandaar dat er in de strandwal

gebied moet zijn afgezet.”

Die laag heeft misschien wel de voorwerpen en sporen uit oudere tijden bedekt, net als een dikke veenlaag die werd gevormd toen de strandvlakten waren afgesloten van de zee. „En veel vondsten hebben door de hoge grondwaterstand onder water gezeten”, weet Brattinga. „Daardoor is wat daar onder zat heel goed geconserveerd, waardoor we relatief veel vondsten van organisch materiaal uit de bronstijd hebben gevonden in Heiloo, dat je doorgaans bent als er zuurstof bij komt. Dat verklaart de vele unieke vondsten hier.” „Maar het grondwater is wel een meedogenloze lijn”, zegt De Koning. „Daarboven is alles weggewaaid.”

Terwijl uit die periode, tussen 700 en het begin van de jaartelling, wat zuidelijker in de regio juist heel veel is gevonden. „Als je naar Uitgeest en Heemskerk kijkt, is dat een en al ijzertijd.” Of dat betekent dat de bewoners van de strandwal in Heiloo die richting op zijn verhuisd, durven de archeologen niet te zeggen.

West-Friesland

Waar kwamen de bewoners van Heiloo uit de bronstijd eigenlijk vandaan? In West-Friesland zijn veel sporen gevonden uit de vroege bronstijd, redelijk aansluitend op de periodes in Heiloo. Een verhuizing daarvan is mogelijk. „Ze kwamen waarschijnlijk over de binnenwateren”, denkt De Koning. „Ze zijn niet van ver gekomen. Misschien zijn ze van strandwal naar strandwal gesprongen. Misschien vanuit Sint Pancras, misschien vanuit Velsen.” „De omstandigheden wisselden steeds”, schetst Brattinga. „Ze kenden het terrein en zochten voortdurend naar de beste kansen waren, plekken waar ze het beste konden overleven.”

Van grafrituelen is maar heel weinig bekend. „Een heel klein deel van de bewoners is begraven in een grafheuvel, maar de rest is onvindbaar”, zegt Brattinga. „Er zijn in grote delen van Nederland uitgestrekte urnenvelden bekend die dateren van het eind van de bronstijd. Langs de kust kennen we die niet. Maar misschien zijn ze op een andere manier met hun doden omgegaan.” „Wellicht zijn ze opnieuw opgegraven”, suggereert De Koning. „Zo goed als alles is verdwenen, we hebben geen duidelijke aanwijzingen of de doden zijn verbrand of gecremeerd.”

„Er zijn dus wel grafheuvels, dat waren heel kenmerkende structuren”, vertelt Brattinga. „Ze lagen op markante plekken in het landschap. Soms werden ze hergebruikt en werden er nieuwe mensen in

De Voetstap op reis

De in Heiloo aangetroffen Voetstap uit de bronstijd gaat op reis. De 3.500 jaar oude afdruk is vanaf 18 oktober te zien bij het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, net als de vijf beroemde 'sikkels van Heiloo' en de dissel van walvisbot. De voorwerpen maken deel uit van een overzichtstentoonstelling van voorwerpen uit de bronstijd vanuit heel West-Europa. Die duurt tot eind maart.

begraven. Ze speelden een grote rol in het leven op de strandwal.” In Heiloo en Limmen zijn enkele van deze grafheuvels gevonden. „Het waren voor die tijd grote complexen”, zegt De Koning. „Met palenrijen of cirkels van kuilen. En er zijn vondsten gedaan met een ritueel karakter. We noemen ze bewuste deposities, en rituele deposities, waarschijnlijk giften aan natuurgoden.” „Het is moeilijk om er de vinger achter te krijgen wat daar precies achter zat”, vindt Brattinga. Je ziet wel patronen. De voorwerpen zijn doelbewust achtergelaten op natte plekken in het landschap, zoals de beroemde vijf 'sikkels van Heiloo' en de ook hier gevonden nagelnieuwe hielbijl.”

Nieuwbouw

Nieuwbouwwijk Zuiderloos is bijna klaar, de archeologen staan te popelen om aan het werk te gaan in Zandzoom, nog zuidelijker in Heiloo, richting Limmen. In Limmen zelf worden steeds kleine stukjes voormalig bollen- en weideland bebouwd, maar daar is maar weinig van bekend. „Er zijn hoge verwachtingen”, zegt Brattinga. Maar het is erg afhankelijk van wat de bollenteelt in het gebied heeft aangericht. Vaak is de grond tot op een meter diep volledig omgewoeld en zijn er ook moestuinen in de bovenlaag. Maar er is een goede kans dat er op grotere diepte veel ligt. Als het goed is zit het bommetje-vol. Het is een mooi perspectief.”